

Ivan GAMS

POTRES 6.MAJA 1976 IN NEOTEKTONSKA MORFOLOGIJA STARIJSKEGA PODOUJA

Jakost in učinke potresa 6. maja 1976 v zgornjem Posočju bodo seizmologi in drugi strokovnjaki nedvomno podrobneje proučili in kasneje objavili svoje zaključke. Na njihovi osnovi bo mnogo lažje ugotavljati zveze med seizmičnostjo tega ozemlja in reliefom. Vendar nas doslej znana dejstva deset dni po potresu in pred oddajo gradiva za to številko Geografskega obzornika že navajajo k nekaterim domnevam, ki utegnejo biti nov vidik k tolmačenju reliefa, kot nam je bil predstavljen na desetem zborovanju slovenskih geografov l. 1975 v Bovcu.

Skoraj gotovo je, da je od posoških krajev doživela največje potresno razrušenje vas Podbela, čeprav je bilo nekaj vasi v Breginjskem kotu bližje epicentru v Karniji. Glede na oddaljenost od njega so čutili jačje potresne sunke na južnem robu Julijskih Alp kot severneje, Tolmin bolj kot enako oddaljene Rateče, Kobarid bolj kot Bovec.

Kaže, da so bili jačji sunki vzdolž tako imenovane perijadranske prelomne cone, ob kateri se je razvila tudi dolina Soče med Mostom na Soči in Kobaridom. Od tu okoli 2 km široka dolina zavije proti zahodu po podolju, ki ga A. Melik v svoji knjigi Slovenski Alpski svet imenuje po vasi Staro selo Staroselsko dolino ali tudi Podmatajursko podolje. V tem članku bomo ostali pri poimenovanju po tej vasi, vendar z bolj ljudsko pridevniško obliko-Starijsko podolje (glej Krajevni leksikon Slovenije, l. str. 422). Izven krasa je v Sloveniji tu morebiti največje nesorazmerje med drobnim potokom, ki teče po dnu doline, in okoli 2 km širokim podoljem. Tu je tudi nizko, na oko neopazno dolinsko razvodje med pritokom Nadiže in pritokom Soče-Idrijco. Na to nesorazmerje so postali pozorni vsi doseđani morfološki raziskovalci. Vse različne razlage je z nazornim prikazom nenavadnih morfoloških razmer lepo opisal A. Melik v svoji že omenjeni knjigi Slovenski Alpski svet in jih tu ne kaže ponavljati. Vzrok nesorazmerja med široko dolino in majhnim potokom so večinoma iskali v pretočitvah, bodisi Nadiže po Soči ali obratno. Pustimo vprašanje odprto za bodoče raziskovalce, ali je kdaj Soča tekla preko Starijskega podolja v Nadižo in ali je zgornja Nadiža bila kdaj pritok Sočo, kot je menil tudi A. Melik. Tukaj se omejimo samo na trditev, da nam postavka o nekdanjih pretočitvah lahko pojasni dolinsko razvodje, ne more pa razložiti, zakaj je dolina tako široka. Če bi predvideli tok Soče proti Robiču, bi nam ostalo še vedno odprto vprašanje, zakaj je dolina široka tudi dalje proti zahodu, do Podbele. Ta zahodni konec široke doline tudi ne moremo pripisati selektivni eroziji Nadiže, zakaj potem ostaja odprto vprašanje, zakaj je ta reka zahodno od Podbele zmogla v istih, flišoidnih krednih sedimentih s svojimi pritoki, zlasti Belo, izdelati v hribovitem zaledju le ozke gorske grape, vzhodno od Podbele pa 2 km široko dolino. Potres 6. maja 1976 je podprl tezo, da gre za tektonsko grezanje doline. Tak nastanek je predvideval za del doline med Robičem in Kobaridom že A. H. VVinkler.

Slovenska morfologija po zadnji vojni je potisnila neotektonske razlage reliefnih oblik močno v ozadje, ker je bila usmerjena v erozijsko morfologijo in je skušala s selektivno erozijo razložiti številne anomalije. Samo vrtine na Ljubljanskem barju in na Ljubljanskem polju so nas prepričale, da gre za mlade tektonske udorine, kar je povzročilo tudi postopno zniževanje nivojev in slemen od zahoda in od vzhoda proti Ljubljanskim vratom. Toda ponekod drugod po svetu je v novejši geomorfologiji neotektonika zavzela znatno pomembnejšo vlogo. V Srbiji jo je postavil v ospredje dr. Miloš Zeremski in številne take študije izhajajo na Madžarskem in v SZ. Potres v Karniji nas je spomnil, da nam ponekod neotektonski premiki le lahko pomagajo pojasniti nekatere morfološke poteze, ki so sicer težko razumljive.

Poglejmo si primer Starijskega podolja

Dosedanja študije pravijo, da je zgornja Nadiža prvotno tekla v Isti, jugovzhodni smeri med hriboma

Lubijo In Mljo po danes suhi dolini Predol (v Podbell govorijo tudi Prodol) in dosegla Nadlžo v VIII-ni današnje vail Stuplca v Beneški Sloveniji. Nadiža zdaj pod vasjo Logje, potem ko je bila pretočena, zavije proti severovzhodu. Pri vasi Podbela se njena dolina naglo razširi in reka, ki je doslej tekla po soteski, prične meandrirati po svoji naplavini. Njena prodišča na vsem toku do Roblča spominjajo na prodišča Tilmenta na potresnem področju pod naseljem Venzone (Pušjo vasjo), Reka se drži južnega roba podolja. To si je mogoče razlagati z odganjanjem levih, hudourniških pritokov, ki s pobočja Stola prinašajo grob fluvioglacialni drobir, medtem ko desnih pritokov zaradi kraškega značaja ni. Tok ob južnem robu pa si lahko razlagamo tudi z mladim tektonskim grezanjem ob prelomnici, ob kateri se je ob Matajurju in Miji udri kredni fliš ob starejših, jurskih in triasnih sedimentih. Zlasti Matajur je na severno stran kot odrezan in strmina pobočja med 300 in 1100 m višine znaša okoli 40°. Pri Robiču je kot odrezan od gorskega pobočja apneniški grič Der (282 m), nedaleč od tod pa je ostanek ogromnega kamnitega podora z Matajurja.

Južni del vasi Podbela je znatno bolj porušen kot severni. Poleg hiš je potres v južnem delu razmatal tudi nekaj nizkih stavb. Razpadel je na primer 1,2 m visok kamniti suhi zid in široke razpoke je dobila tudi 2 m visoka, iz opeke in kamna zidana kapelica. Te razlike si je mogoče razlagati tudi z močnejšimi sunki ob južnem robu podolja, ob katerem je bila karaula dobra razrušena. Razlike pa si lahko razlagamo tudi z geološko podlago. Južni del vasi stoji na vršaju potoka, ki priteče izpod Stanovišča oziroma Stola. Med njegovimi prodniki je precej flišnih. Dokler potoka niso meliorirali, je ob hudi uri preplaval vas. Dobil sem vtis, da so na tem vršaju na tisti strani, kamor visi površje, zidovi bolj razpokali kot drugi. Manj porušeni severni del vasi stoji na bolj grobem kamenju-morenskem gradivu.

Samo s kamninsko podlago, najbrž ni mogoče razložiti, zakaj je bila Podbela najbolj porušena. Zakaj potres je manj prizadel bližje epicentru in na podobnih kamninah stoječi vasi Sedlo in Breginj. Ker se pri Podbeli ploska dolina podolja kot odrezano konča ob hribovju iz flišnoidne krede in morenskega gradiva, se vsiljuje domneva, da gre za seizmično labilno območje na zahodnem kraju jarka, ki se greza ali tektonsko zaostaja za dvigajočo okolico. Tudi zato je bila Nadiža pretočena s Predola.

Kredni flišoidni sedimenti, ki sestavljajo dno Starijskega podolja, so na severni strani ugreznjeni ob triasnih apnencih in dolomitih, ki tvorijo podlago Stolove skupine (više v njej se javljajo po pregledni geološki karti Jugoslavije jurski sedimenti, na severnem pobočju pa krede, kar daje predstavo o krilu antiklinale). Vendar je stik z apnencem večidel zakrit z pobočnim gruščem z vrha gore in bočnimi morenami soškega ledenika, ki je s svojim krakom zahodno od Kobarida segal po Starijskem podolju do Breginja. Te morene je lepo razkrila nova asfaltna cesta od Starega sela do Breginja. Stike krede g triasom, domnevno ob tektonski prelomnici, se javlja na pobočju v obliki stene samo nad Gornjo Borjano. Vtis je, da je ta stena v Lokarjih, kot pravijo domačini, nastala zaradi ogromnega zemeljskega plaz, ki je zajel kredne sedimente. Tu je relief še nestabilen. 15. 2. 1952 je čez to steno pridrvel sneženi plaz, ki je podrl v vasi devet hiš in ki je bil podrobneje opisan v razpravi o plazovih v Sloveniji v Geografskem zborniku III. Ob potresnih sunkih 6. V. 1976 in kasneje se je na podstensko melišče večkrat vsul kamniti podor. Severovzhodno od Breginja je ob stiku krede s triasom Stolove skupine v nadmorski višini malo pod 700 m nad tremi bočnimi morenskimi nasipi kopasti hrib Veliko Ušje. V njegovem podnožju in v enem primeru tik pod vrhom se poseda vrhnja do 1 m debela preperelina s flišne podlage in tvori niz do 0,5 - 1 m globokih stopenj in jarkov. Domačini, ki ne vedo, kdaj se je posedanje pričele., pripisujejo nastanek hoji živine, ki posedanje nadvomno pospeši. Sum pa je, ali bi se posedanje moglo obdržati toliko časa, ako ne bi bila razpokana globja podlaga. Streljaj zahodneje od niza je vrtača kot ostanek pred 50 leti udrti 5 m globoke jame. V isti črti zahodneje sta bila dva izvira pod hribom s cerkvijo sv. Marije (645 m), kjer je potres močno razrušil spomenik, po potresu 1 - 2 dni nadpoprečno kalna. Pod Malim Muzcem je blizu stika kamenin na razvodju z državno mejo v predelu, ki mu domačini pravijo Na prijekop, vzhodna stran hriba razgaljena, vsa v meleh in jarkih.

Opisane pojave si lahko razlagamo tudi drugače. Na primer z mladostjo reliefa po umiku v/Urmskega ledenika, preobtežitvijo flišoidne krede z morenami, z vplivom človeka itd. Če pa jih presojamo kot celoto, součinkovanja tektonike ne moremo prezreti.

Starijsko podolje pri Kobaridu oziroma pri potresno močno prizadeti vasi Ladra prehaja v prav tako do 2 km široko Soško dolino, ki se naglo zoži pri Mostu na Soči, čeprav sprejema Idrijco z Bačo.

Tudi v tem delu Soške doline, ki je nadpovprečno široka ob približno enaki vodnatosti, govori vrsta morfoloških pojavov za mlad relief, ki mu je botrovalo tektonsko grezanje. Tudi tu je v širših pasovih flišno in lapornato severno in južno pobočje doline glede na odpornost kamrflne do erozije zelo strmo in nestabilno, potoki imajo velik strmec, usadi so pogosti. Danji kvartar sestavlja v veliki meri konglomerat, nastal iz soškega proda v kvartarnem jezeru. Odprta je še diskusija, zakaj je jezero nastalo. Za Wvinklerjevo tezo, da je Sočo ojezerilo tektonsko grezanje, govori raznosmeri vpad konglomeratnih plasti in dejstvo, da spada Tolmin z okolico med najbolj seizmična področja Slovenije. V tem Tolminsko-starijskem podolju je bil potres glede na oddaljenost od epicentra razmeroma močan, saj so se domačini zatekli pod šotore vse tja do vasi Bače in Idrije ob Bači.

V luči modernega naziranja, da napreduje proti severu sredozemska plošča zaradi pritiska Afrike proti Alpam, se odpira naslednja zveza med reliefom in potresi, ki imajo na seizmičnih kartah svoja najmočnejša žarišča v krajih Feltre, Belluno, Tolmezzo, Tolmin in Klana-Reka. Ta središča so tam, kjer se je plošča Jadranske kotanje najdalje vrinila proti severu. To je na Kvarnerskem območju in na severni strani Tržaškega zaliva. Grezanje je součinkovalo pri nastanku nekaterih širokih dolin, kot je ta pri kraju Feltre, doline Tilmenta nad krajem Amaro in Tolminsko-Starijskega podolja. V območju epicentra potresa 6. maja 1976 pa je grezanje predalpskega hribovja napredovalo najdalje proti severu. To grezanje je v geološki preteklosti pustilo sledove tudi v slovenskem reliefu: tjakaj visi antiklinala Krasa, ki je na zahodnem robu tektonsko odrezana. Tja, k videmski zajedi, je usmerjena tudi Vipava in s tem grezanjem je Nadiža lahko pridobila na moči za nastanek epirogenetske doline med Mijo in Matajurjem, v kolikor ni k temu pripomogla kraška pretočitev. S potresi pri Huminu se širi proti severu kotlina, katere južni del je v mlajšem kvartarju žalil Tržaški zaliv, severni del pa je kopno, ker so ga preplavili kvartarni sedimenti.

LITERATURA

- Gortani, M., Gorizia con le vallate deli Isonzo e del Vipaco. Guida del Friuli V. Udine 1930
 Gams, I., Snežni plazovi v Sloveniji v zimah 1950-1954. Geografski zbornik III, Ljubljana 1955
 Melik, A., Nova glaciološka dognanja v Julijskih Alpah. Geografski zbornik II, Ljubljana 1954
 Melik, A., Slovenski alpski svet. Ljubljana 1954
 Penck-Bruckner, Die Alpen im Eiszeitalter, III. 1909
 Šifrer, M., Dolina Tolminke in Zalašče v pleistocenu. Geografski zbornik II, Ljubljana 1954
 Winkler, A., Zur spät - und postglazialen Geschichte des Isonzotales (Südalpen). Zeitschrift f. Gletscherkunde, B. XIX, 1/3, 1931.

